

*Vlaamse Onderwijsraad,
Twistappels op school: leefregels en evaluatie
Brussel, 12 november 2015*

BETER EEN PUNT TE VEEL DAN TE WEINIG?

Over gezag en jongeren in een postmoderne tijd

*Vlaamse Onderwijsraad,
Brussel, 12 november 2015*

1. INLEIDING

2. HERFSTTIJ DER MODERNITEIT

3. DRIE NORMATIEVE TIJDPERKEN

4. JONGEREN IN DE ASSENSUSTIJD

5. ERVARINGSGERICHTE ETHIEK EN DESTRUCTIEF RECHT

6. NAAR EEN ONTMOETINGSGERICHTE SCHOOLCULTUUR?

INLEIDING

- ⌘ criminologisch perspectief:
  - . *sociologische én psychologische insteek*
  - . *probleemleerlingen als vertrek voor reflectie over het onderwijs*
- ⌘ laatmoderniteit leidt tot fundamentele verschuivingen in ethiek en gezag
- ⌘ gevolgen: naleven leefregels? belonen en straffen? niet aanvaarden evaluatiebeslissingen? respect? juridisering? conflicten?
- ⌘ existentiële benadering

EEN ERVARINGSGERICHTE ETHIEK van alledaags naar existentieel

"De enige gedachten die ik heb, zijn van Nicholas, Ian en jij" * *"Ik ben doodsbang. Ik moest je gewoon vertellen dat ik echt van je hou, altijd."* * "Bel me alsjeblief zodra je op kantoor bent. Ik moet weten dat je okee bent." * *"Schat, ik wil je vertellen hoeveel ik van je hou. Ik ben ongerust. Ik wil je niet verliezen nu ik je terug heb. Je betekent alles voor me. Je hebt mijn hele hart en mijn hele leven. Ik hou zoveel van je."* * "Ik weet dat je in een nieuwe relatie zit en dat je niet om mij geeft. Maar voor het geval er iets gebeurt, weet dat ik van je hou, schat. Ik mis je. Vaarwel". * *"Ben je okee?"* * "Waar ben je?" * *"BEL MIJ NU!"* ...

Wikileaks, [573.000 sms- en pager-berichtjes](#) verstuurd in de 24 uur rond de aanslagen van 11 september 2001 in de VSA

- * De meeste mensen functioneren binnen het alledaagse
- * Bij extreme omstandigheden "dalen we af" naar het existentiële niveau

*Vlaamse Onderwijsraad,
Brussel, 12 november 2015*

1. INLEIDING

2. HERFSTIJ DER MODERNITEIT

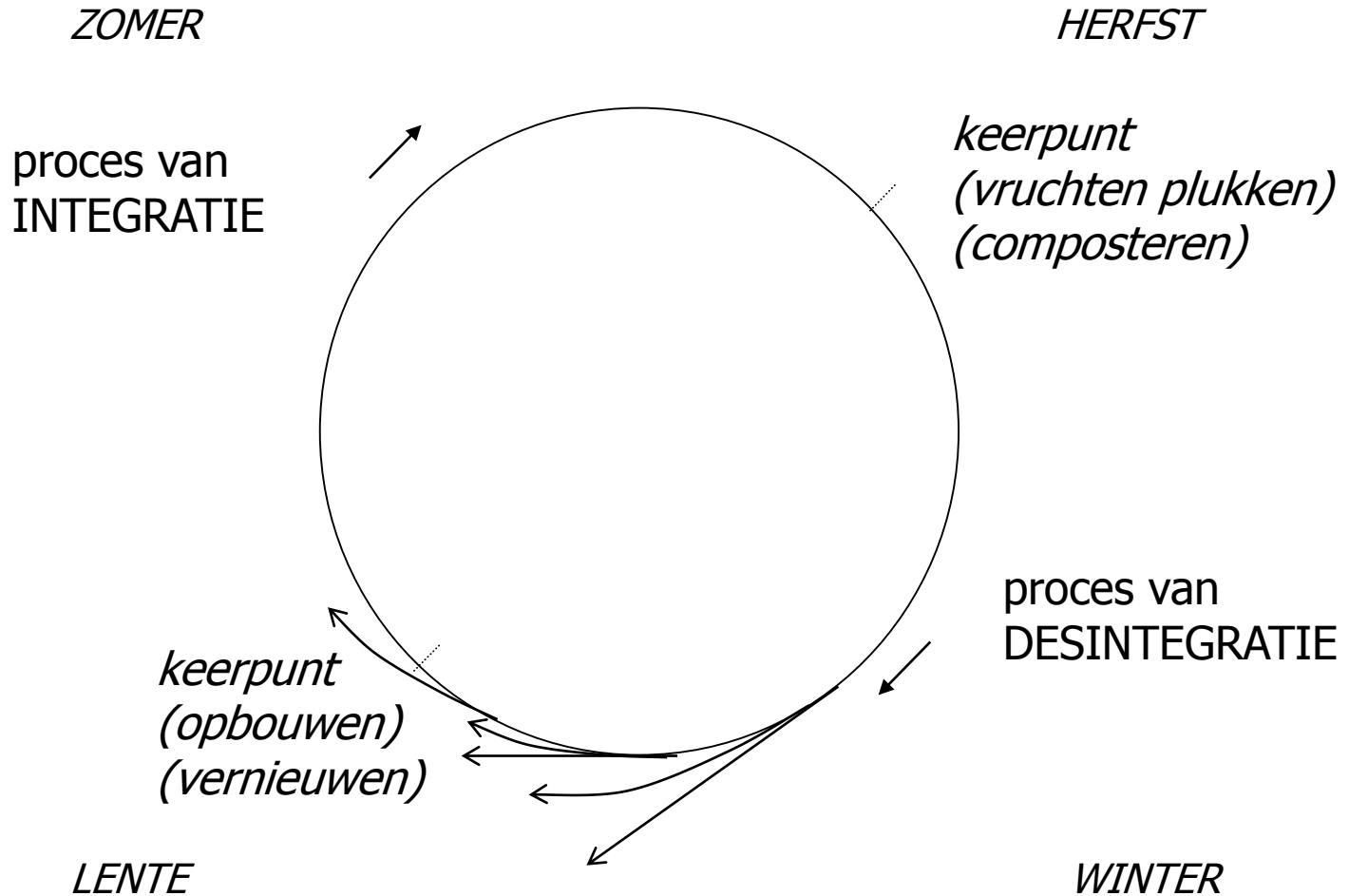
3. DRIE NORMATIEVE TIJDPERKEN

4. JONGEREN IN DE ASSENSUSTIJD

5. ERVARINGSGERICHTE ETHIEK EN DESTRUCTIEF RECHT

6. NAAR EEN ONTMOETINGSGERICHTE SCHOOLCULTUUR?

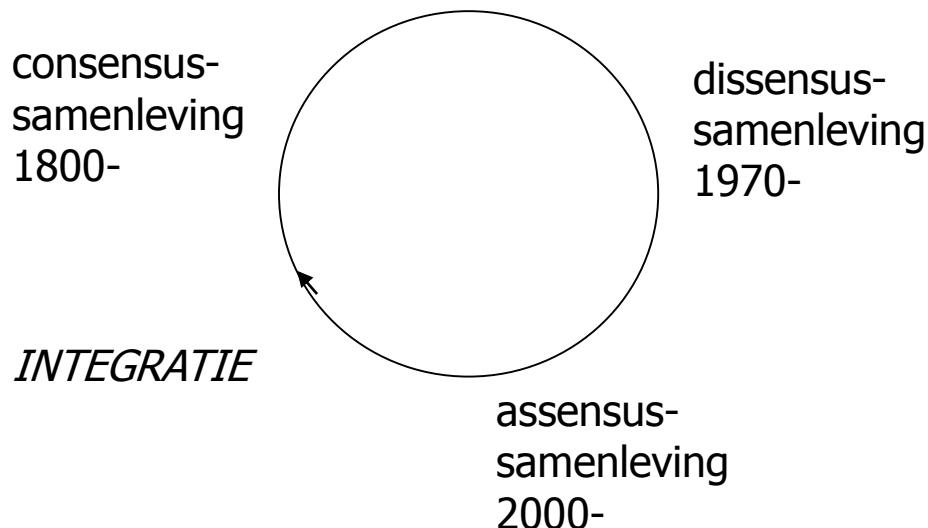
DE CYCLUS VAN INTEGRATIE-DESINTEGRATIE

RECENTE MAATSCHAPPELIJKE ONTWIKKELINGEN

Herfsttijd der moderniteit:

- * *150-200 jaar natiestaten: van 'lente' naar 'herfst', of:*
- * *Van een consensus-, naar dissensus-, naar assensusamenleving*

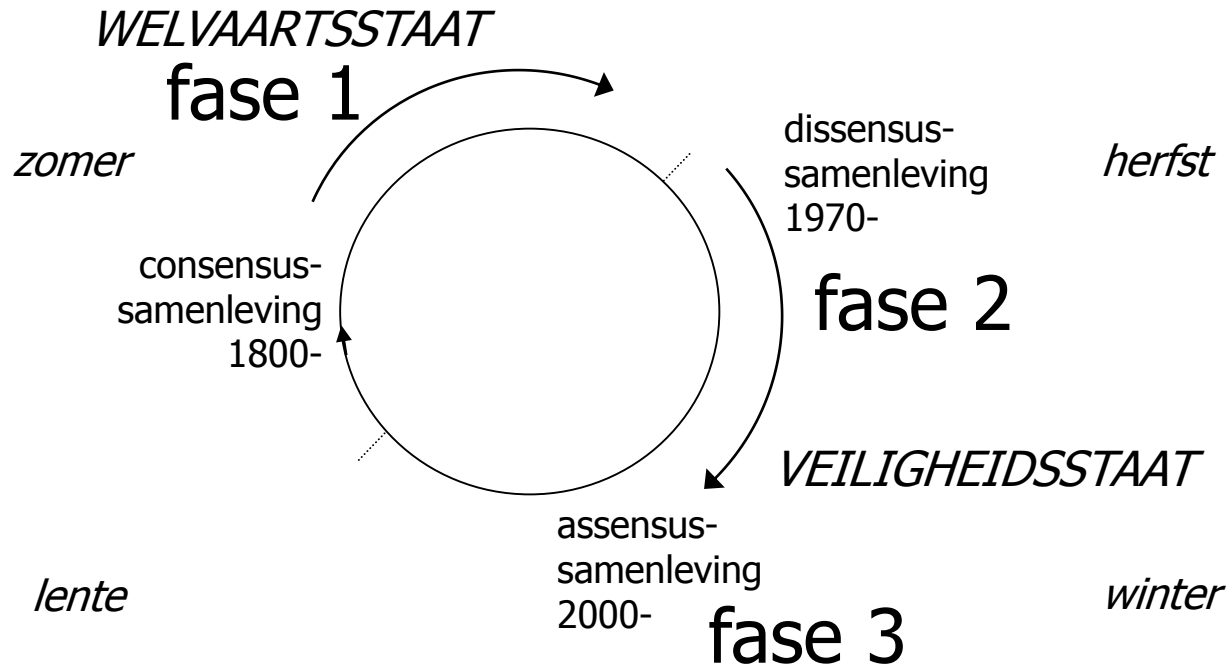
DE 'REDE' ALS HOEKSTEEN VAN DE MODERNITEIT:

- * *politiek: parlementaire democratie*
- * *economie: burgerlijk kapitalisme*
- * *geloof: scheiding kerk en staat*

DRIE FASEN IN NORMATIVITEIT:

- * *consensus*
- * *dissensus*
- * *assensus*

EEN SAMENLEVING IN DESINTEGRATIE van welvaartsstaat naar veiligheidsstaat

* *welvaartsstaat: (streven naar) welvaart als dominant thema*

* *veiligheidsstaat: (streven naar) veiligheid als dominant thema*

SAMENLEVING IN DESINTEGRATIE

* *PERSOONLIJK:*

- . herfst-wintergevoel
- . gevoel van controleverlies
- . angst en onveiligheidsgevoelens

* *MAATSCHAPPELIJK:*

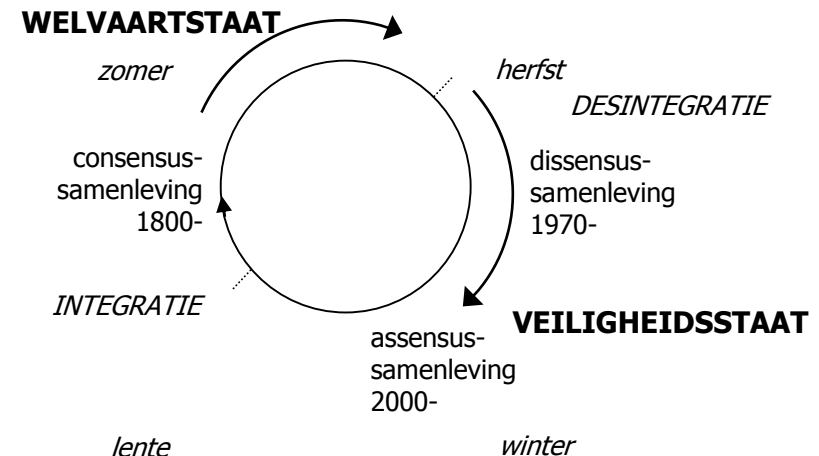
- . afbrokkeling van de traditionele structuren
- . verandering, instabiliteit en onvoorspelbaarheid
- . de toekomst als dreiging
- . afbraak van consensus en hiërarchie
- . horizontalisering van relaties
- . groeiende afstanden, toename aan conflicten

EEN SAMENLEVING IN DESINTEGRATIE van welvaartsstaat naar veiligheidsstaat

* *welvaartsstaat:*

(streven naar) welvaart als dominant thema:

- . groei en expansie
- . integratie als dynamiek (lente-zomer)
- . hoogtepunt: golden sixties
- . toekomst als verlangen

* *veiligheidsstaat:*

(streven naar) veiligheid als dominant thema:

- . recessie en inkrimping
- . desintegratie als dynamiek (herfst-winter)
- . crisissen als rode draad
- . toekomst als dreiging

*Vlaamse Onderwijsraad,
Brussel, 12 november 2015*

1. INLEIDING

2. HERFSTTIJ DER MODERNITEIT

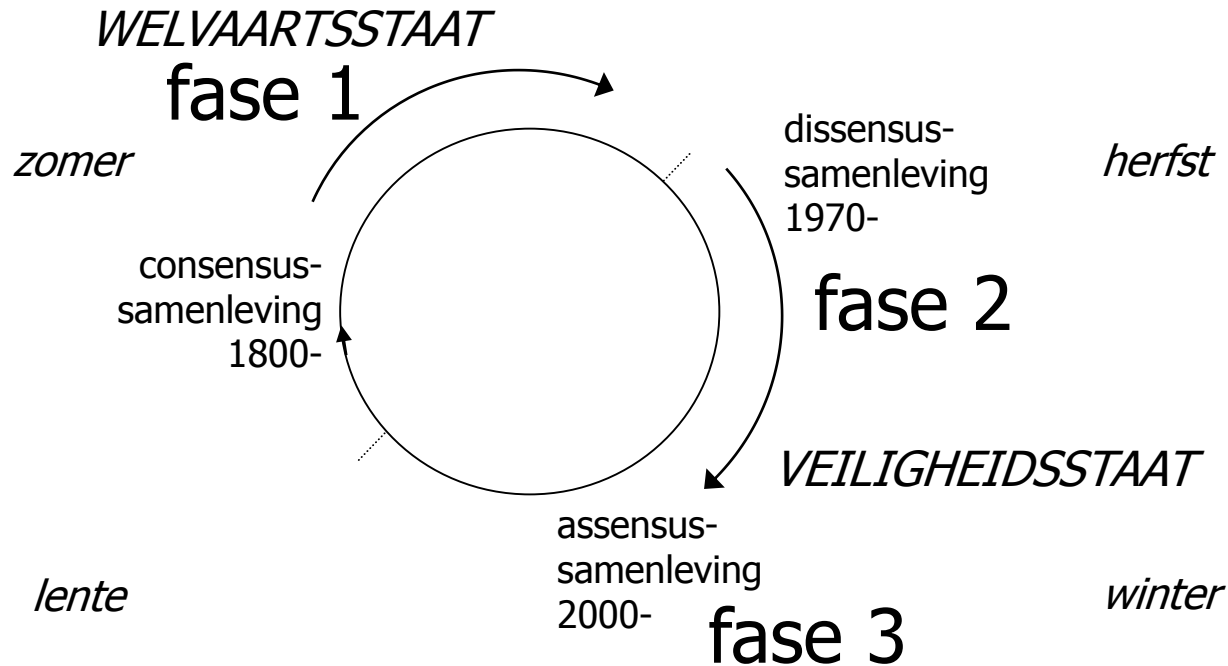
3. DRIE NORMATIEVE TIJDPERKEN

4. JONGEREN IN DE ASSENSUSTIJD

5. ERVARINGSGERICHTE ETHIEK EN DESTRUCTIEF RECHT

6. NAAR EEN ONTMOETINGSGERICHTE SCHOOLCULTUUR?

EEN SAMENLEVING IN DESINTEGRATIE van welvaartsstaat naar veiligheidsstaat

* *welvaartsstaat: (streven naar) welvaart als dominant thema*

* *veiligheidsstaat: (streven naar) veiligheid als dominant thema*

DRIE TIJDPERKEN IN 200 JAAR MODERNITEIT: consensus – dissensus – assensus

ZOMER

CONSENSUS-
SAMENLEVING
1800 -

proces van
INTEGRATIE

HERFST

DISSENSUS-
SAMENLEVING
1970 -

proces van
DESINTEGRATIE

LENTE

WINTER

ASSENSUS-
SAMENLEVING
2000 -

200 JAAR MODERNITEIT

drie vormen van normativiteit

de postmoderne samenleving en verschuivingen in normativiteit en gezag:

- . drie tijdperken: consensus, dissensus, assensus:
-> *drie 'soorten' leerkrachten*
- . van externe naar interne normativiteit:
-> *gezagsproblemen: wat werkt nog?*
- . dialoog, ontmoeting als antwoord

200 JAAR MODERNITEIT

drie vormen van normativiteit, ook in de school

* Drie normatieve 'tijdperken': consensus -> dissensus -> assensus

. *consensus (tot 1970): "... omdat ik het zeg !"*

- . gezagsrelatie: verticaal
- . dwingend, autoritair
- . disciplinerend: de norm is absoluut en wordt niet in vraag gesteld

. *dissensus (na 1970): "... het is beter omdat ..."*

- . gezagsrelatie: verticaal
- . inspraak, participatief
- . emanciperend: de norm is relatief, wordt gemotiveerd en soms bijgestuurd

. *assensus (na 2000): "... ik zie het zus ..." – "... en ik zie het zo ..."*

- . gezagsrelatie: horizontaal
- . overleg, onderhandeling, bemiddeling
- . co-constructie van de norm: dialoog rond ervaringen en argumenten

* Drie 'types' leerkrachten

VERSCHUIVINGEN IN DE NORMATIVITEIT

de omgeving: afbrokkeling van een objectieve ethiek

- * Belonen en straffen is gebaseerd op een collectieve normopvatting (school, buurt, dorp, samenleving, thuis en op straat)
- * De vroegere collectieve normopvatting (consensustijd):
  - . *brokkelt af: zowel binnen als buiten de school*
  - . *wordt onstabiel: vandaag 'zo', morgen 'zus'*
  - . *wordt complex: veelheid aan opvattingen, kansen, stijlen, individualisering in dossiers ("die mag (niet), want ...")*
- * Eénduidige goed- en afkeuring - expliciet én impliciet - is er steeds minder als draagvlak
- * De collectieve normopvatting verdwijnt -> ontstaan van tegenstrijdige ervaringen en hiermee samenhangende ethische standpunten
- * Hierin groeien jongeren op: laatmoderniteit, een moeilijke tijd

*Vlaamse Onderwijsraad,
Brussel, 12 november 2015*

1. INLEIDING

2. HERFSTTIJ DER MODERNITEIT

3. DRIE NORMATIEVE TIJDPERKEN

4. JONGEREN IN DE ASSENSUSTIJD

5. ERVARINGSGERICHTE ETHIEK EN DESTRUCTIEF RECHT

6. NAAR EEN ONTMOETINGSGERICHTE SCHOOLCULTUUR?

HERFST/WINTER DER MODERNITEIT

en de jeugd: een problematische toekomst (1)

- . jeugd als beeld, weerspiegeling van een problematische toekomst
- . jeugd als 'zondebokken' van de maatschappelijke onzekerheid of 'existential insecurity'
- . 'delinquentie' in de publieke ruimte als makkelijk doelwit: cultuur van het "slachtofferschap" met jongeren als dader
- . overlast en intolerantie (0-tolerantie = 100% overlast)
- . weinig ontsnappingsmogelijkheid aan institutionele controle

HERFST/WINTER DER MODERNITEIT

en de jeugd: oude en nieuwe kwetsbaarheid (2)

- . de oude vormen kwetsbaarheid gaan verder
bv. kansarmoede, sociale achterstelling
- . problemen in 'goede' gezinnen: nieuwe kwetsbaarheid is steeds minder 'klasse-gebonden'
bv. opvoeding volgens de agenda; kinderen aan hun lot overgelaten in een verarmende weelde; ongelijke verdeling van risico's ('risk society'); echtscheidingen: jobverlies
- . van sociale naar psychiatrische probleemdefinitie door individualisering
- . verhoogde aandacht voor psychische problemen, dus toenemende differentiëring in diagnosestelling ("ieder kind zijn label")
- . geïntegreerde persoonlijkheid ontwikkelen in een veelheid aan prikkels
bv. kick- en flashes-samenleving; toegankelijkheid en gewooneheid van pepdrankjes, fastfood, alcohol, drugs; geweldspelletjes; internet

HERFST/WINTER DER MODERNITEIT en de jeugd: ethische verankering (3)

- . van moreel *object* (doen wat men ons oplegt, cf. vroeger)
naar moreel *subject* (mens bepaalt zelf zijn 'goed en kwaad')
- . radicale individualisering in ethische ervaringen en opvattingen
- . existentiële oriëntatie (moreel kompas): niet meer extern, maar intern gestuurd
- . subjectieve *ervaringsethiek* is bepalend en niet meer de normatieve kaders
- . veelheid van extreme prikkels maakt existentiële verankering moeilijk:
  - . *prikkels komen overal voor en worden verbonden met kicks, flashes, boosts*
  - . *laagdrempelige toegang, bv. ict, pepdrankjes, drugs, medicatie, seks, geweld*
- . wat mag? wat mag niet? waarom?
  - . *klassieke afkeuring werkt niet (meer)*
  - . *het ideaal van "het zorgeloze leven" bij idolen ('normative belief')*
  - . *(risico op) stuurloosheid -> existentiële schade*
- . existentiële vaardigheid: dient methodisch geoefend te worden

HERFST/WINTER DER MODERNITEIT

en de jeugd: onderwijs en gezag (4)

VROEGER

van moreel object ...

- . objectieve, externe ethiek
- . individu: enkel als deel van geheel
- . sterke impliciete consensus
- . ouders en leerkracht: één front
- . druk van collectief: consensus
- . beantwoorden aan regels
- . schrik voor straf, sanctionering
- . soms tegen ervaringen in
- . ingelepeld, ethisch consumentisme
- . verticale structuur, opgelegd

NU

... naar moreel subject

- . subjectieve, interne ethiek
- . radicale individualisering
- . ieder zijn gedacht
- . front is verdwenen
- . collectief valt uiteen: assensus
- . regels maken weinig indruk
- . straf maakt ook soms weinig indruk
- . ervaringsverbonden
- . actief gebeuren door ervaring
- . horizontaal, dialoog en ontmoeting

HERFST/WINTER DER MODERNITEIT

en de jeugd: onderwijs en gezag (5)

gevolgen:

- . opgelegde regels zijn vaak niet meer ervaringsverbonden voor de jeugd
- . leerlingen nemen regels aan, maar dit is oppervlakkig en niet in de diepte
- . leerlingen worden 'ethische doe-het-zelvers'

existentiële ethiek:

- . bron onder interne ethische ervaring én onder externe normativiteit
- . ethische opvattingen van een samenleving of individu kunnen existentieel problematisch zijn
- . gemeenschappelijke bron, los van gender, ethnische, culturele verschillen
- . is toegankelijk als men doorheen culturele relativiteit kijkt
- . is toegankelijk in de mate dat men existentieel vrij is
- . wordt zichtbaar in extreme situaties (cf. smsjes 11 09)

*Vlaamse Onderwijsraad,
Brussel, 12 november 2015*

1. INLEIDING

2. HERFSTTIJ DER MODERNITEIT

3. DRIE NORMATIEVE TIJDPERKEN

4. JONGEREN IN DE ASSENSUSTIJD

**5. ERVARINGSGERICHTE ETHIEK EN DESTRUCTIEF
RECHT**

6. NAAR EEN ONTMOETINGSGERICHTE SCHOOLCULTUUR?

EEN ERVARINGSGERICHTE ETHIEK (1)

van alledaags naar existentieel

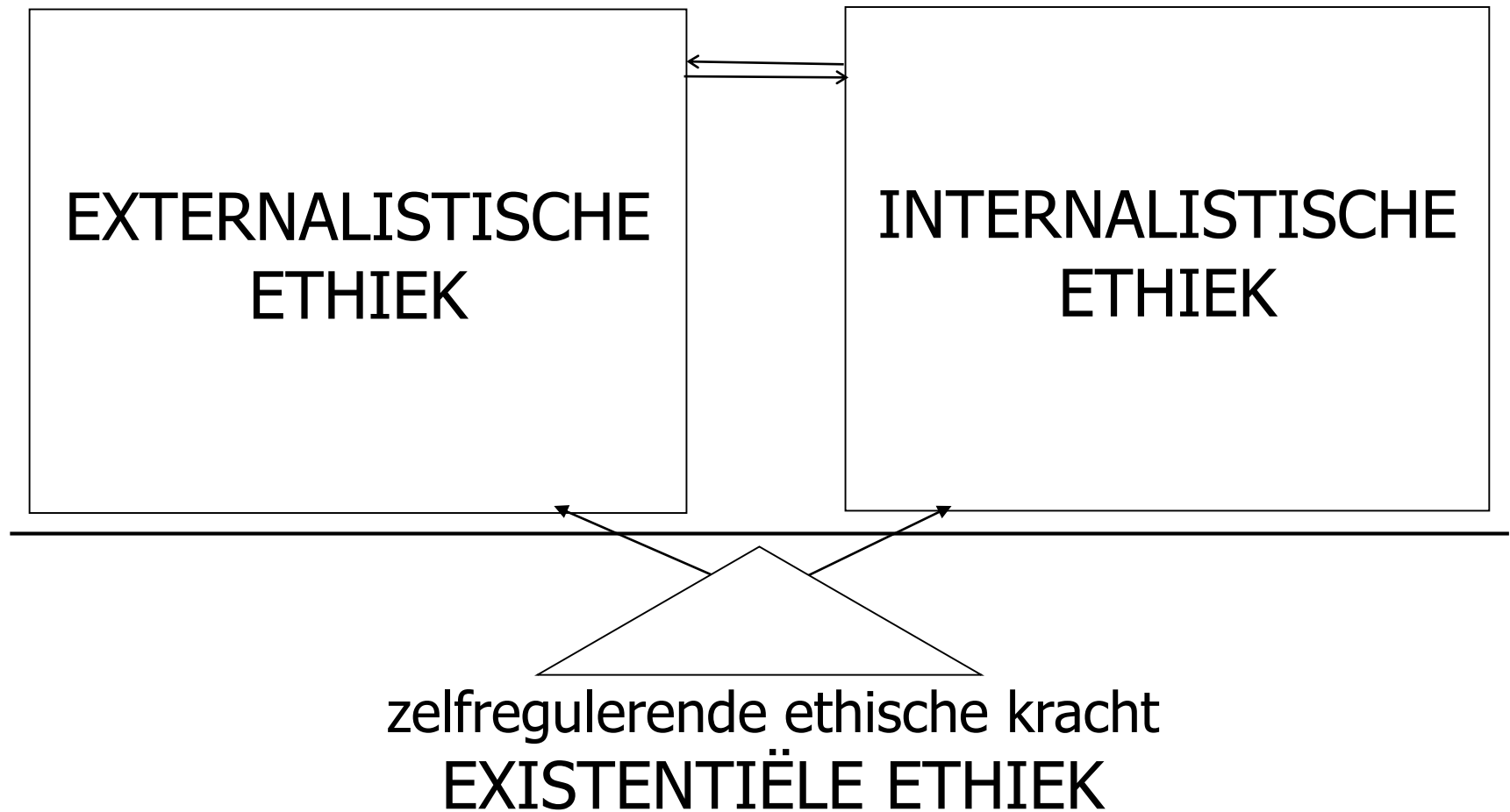

..\gesto de amor11 cannes prijs1 aug06.wmv

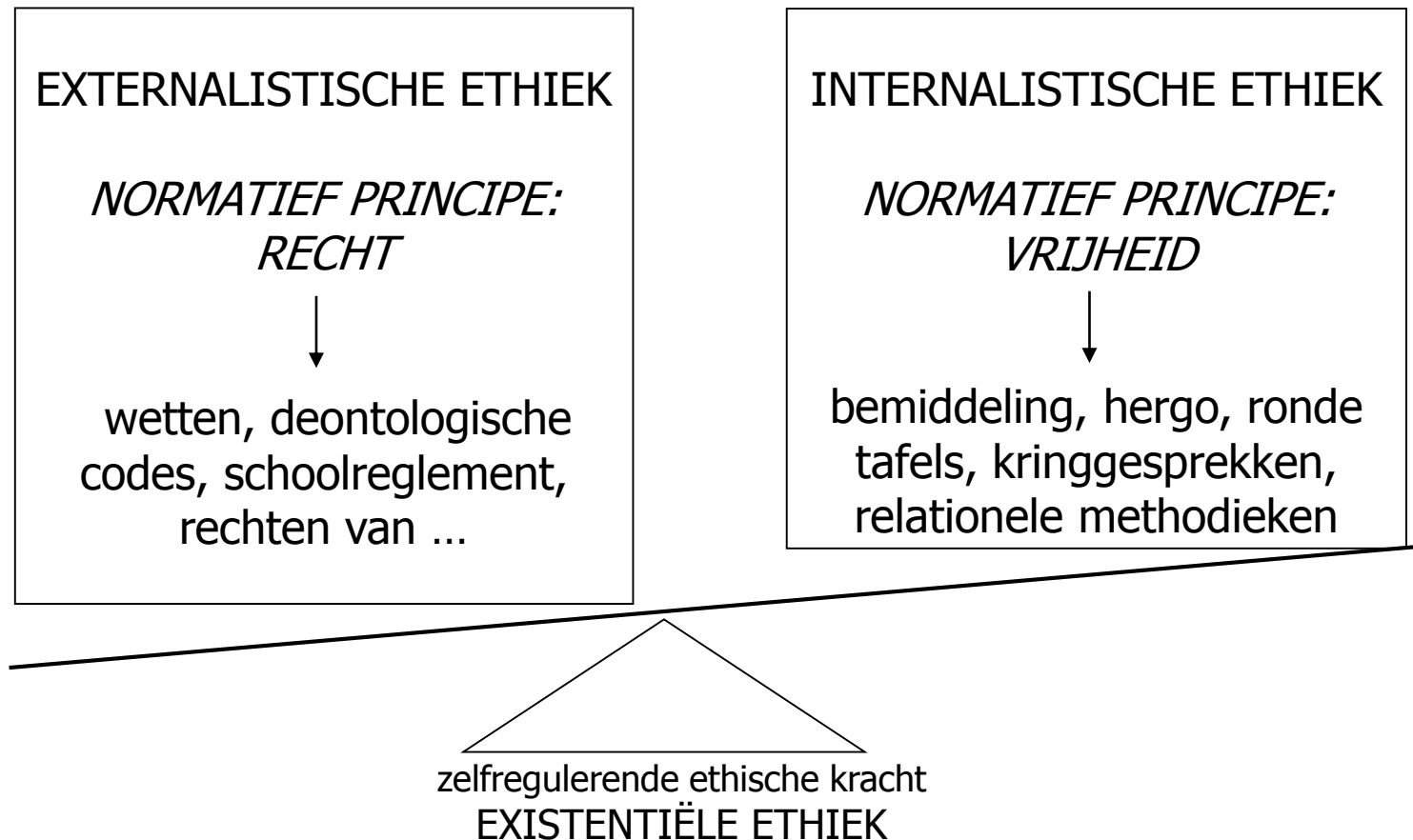
ÉÉN EXISTENTIËLE ETHIEK, TWEE UITINGEN (1)

een ervaringsgerichte ethiek

ÉÉN EXISTENTIËLE ETHIEK, TWEE UITINGEN (2)

onevenwicht in het onderwijs

PROBLEEMGEDRAG: EEN DUBBELE AANPAK

- * dubbel spoor uit één existentiële bron
- * spoor 1: *recht* doen, *recht* spreken
  - . schoolreglement, afspraken toepassen
  - . sanctie(beleid) door leerkracht, directeur, raden
  - . 'juridisering': uitbreiding van 'externalistische ethiek' (impasse)
- * spoor 2: het herstel van de *vrijheid*
  - . relaties herstellen, kwetsingen herstellen
  - . cirkels van destructief recht doorbreken
- * herstel van evenwicht => inzetten op een internalistische of ervaringsgerichte ethiek

EEN ERVARINGSGERICHTE ETHIEK (3)

destructief recht (I. Boszormenyi-Nagy)

⌘ ethische balans van geven en nemen:

- . *ononderbroken, permanent gebeuren*
- . *relaties centraal: kreeg ik waar ik recht op had?*
  - > ja, ok, ik doe iets positiefs terug: positieve cirkel
  - > neen, 'slachtoffer' -> 'dader': negatieve cirkel

⌘ destructief recht (Nagy): negatieve cirkel

- . *"recht" om destructief te zijn, tav. de ander, zichzelf, de omgeving*
- . *probleemgedrag komt heel vaak voort uit destructief recht*
  - . tussen leerlingen,
  - . tussen leerkrachten, personeel
  - . tussen leerlingen en leerkrachten

EEN ERVARINGSGERICHTE ETHIEK (4)

destructief recht (I. Boszormenyi-Nagy)

- * begrip uit de familiale therapie (I. Boszormenyi-Nagy)
- * relatie en loyaliteit tussen ouders en kinderen centraal
- * existentieel recht op liefde, warmte, geborgenheid,...
  - > *niet vervuld?* => *destructief recht*
  - > *doel: de nul-rekening maken van een pijnlijk verleden*
- * destructief recht richt zich allereerst op ouders, significante derden
- * kan zich uitbreiden: "die onderwijzer" -> "de school"
- * van 'subtiel' (bv. onvriendelijk) tot 'totaal' (bv. vechtscheiding)
  - > *openlijk: agressie, pestgedrag, open conflicten, ...*
  - > *verborgen: roddel, verborgen pestgedrag, vandalisme, ...*

EEN ERVARINGSGERICHTE ETHIEK (5)

destructief recht (verder uitgewerkt)

- * is een *normaal* basismechanisme in de menselijke interactie
  - . *onvriendelijk -> ik ook*
  - . *agressief benaderd in het verkeer -> ik ook*
  - . *te veel werk -> vervreemding bedrijfsgoederen*
  - . *te duur -> ontsnappen aan betaling*
- * een alledaags, permanent en ononderbroken proces, ook in de school
  - . *collega's: roddel, (verborgen) pestgedrag, kwaadheid, conflict*
  - . *leerlingen: grof, onbeleefd, agressief, pesten, straf als afrekening*
- * slachtofferrol:
  - . *zeer krachtige rol, werkt sterk mobiliserend*
  - . *anderen, de directeur, ... moeten het oplossen bij conflicten met leerlingen*
- * vormen: keten, opkropping, escalatie (P. Patfoort, 2008)
- * doorbreken: pijnverwerking, menselijke ontmoeting

*Vlaamse Onderwijsraad,
Brussel, 12 november 2015*

1. INLEIDING
2. HERFSTTIJ DER MODERNITEIT
3. DRIE NORMATIEVE TIJDPERKEN
4. JONGEREN IN DE ASSENSUSTIJD
5. ERVARINGSGERICHTE ETHIEK EN DESTRUCTIEF RECHT
- 6. NAAR EEN ONTMOETINGSGERICHTE
SCHOOLCULTUUR?**

NAAR EEN NIEUW GEZAG? (1)

authenticiteit als basis

- ⌘ de consensussamenleving verdwijnt:
  - . *het draagvlak voor een consensus-ethiek verdwijnt*
  - . *de structuur van de ethiek verandert: van consumentisme naar innerlijke constructie*

- ⌘ naar een meer internalistisch georiënteerde ethiek:
  - . *verdwijnen van de klassieke opgelegde ethiek*
  - . *ethiek wordt meer opgebouwd uit beleving en ervaring*
  - . *ethische doe het zelve, of een ethiek à la carte*

- ⌘ gezag minder op autoriteit, maar op authenticiteit:
  - . *overleg en onderhandeling*
  - . *transparant maken en motiveren van standpunten*
  - . *ruimte voor creatieve inzichten en opvattingen*
  - . *co-constructie van de norm (permanent gebeuren)*

NAAR EEN NIEUW SOORT GEZAG (2)?

kenmerken van het nieuwe gezag

- ⌘ bewustwording van destructief recht
- ⌘ bewustwording van slachtofferrol
- ⌘ gezag als dynamisch gegeven (niet meer statisch)
- ⌘ gezag als procesmatig en niet meer een vast gegeven
- ⌘ gezag moet je elke dag verdienen
- ⌘ gezag, gebaseerd op ethische transparantie
- ⌘ ontmoetingsvaardigheid als sleutel
- ⌘ horizontale methoden: bemiddeling, peer mediation, hergo

LEEFREGELS

- ⌘ preventief inzetten op alle niveaus (preventiepiramide)
- ⌘ leefregels als co-constructie (horizontaliteit) van de norm
- ⌘ leefregels als dynamisch gegeven (proces)
- ⌘ leefregels in een breder perspectief:
  - . *recht en rechtvaardigheid in de regels en toepassing*
  - . *relationele vrijheid versus destructief recht*
- ⌘ preventie en aanpak van probleemgedrag op een dubbel spoor
- ⌘ inzetten op existentiële vaardigheden, identiteitsontwikkeling en relaties (existentieel leren)
- ⌘ leefregels hebben een emotionele zijde: ervaringsgerichte waardenopvoeding
- ⌘ gezagsopbod en machtsconsolidering werken contraproductief

EVALUATIEBESLISSINGEN

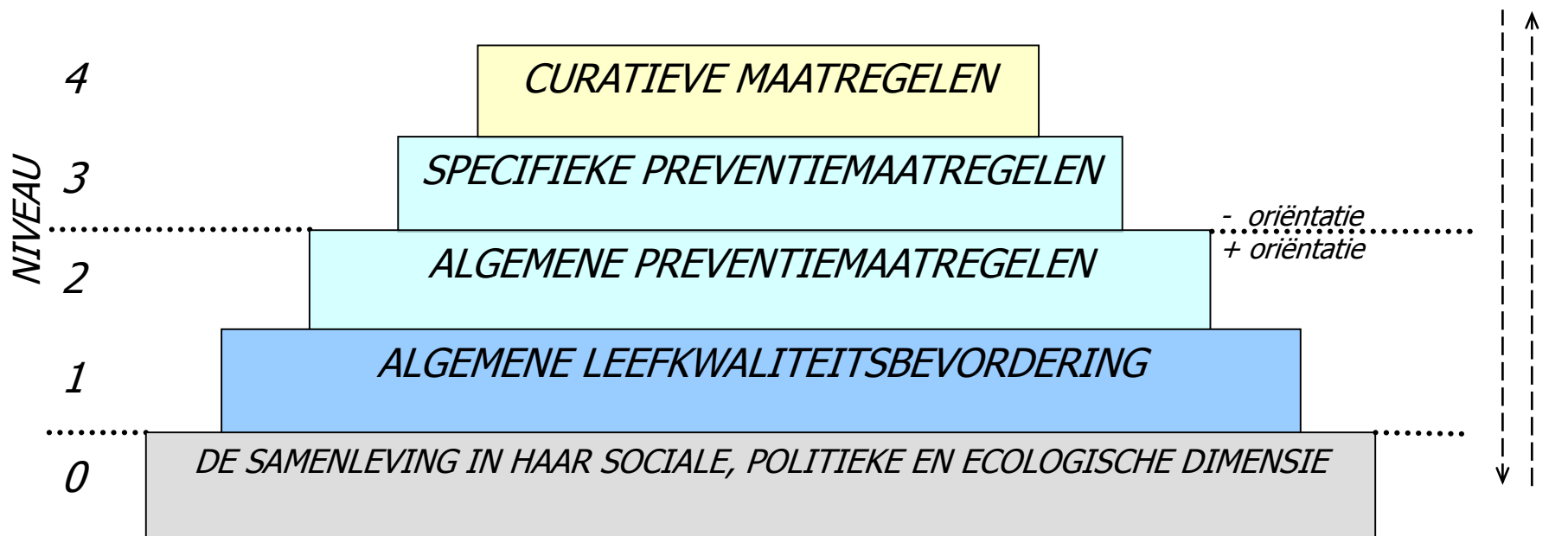
- ⌘ bewustwording van de assensustijd en bijhorende normativiteit
- ⌘ preventief begeleiden van de leerlingen bij resultaten en de beleving ervan: procesbegeleiding
- ⌘ internalistische ethiek als kans voor dialoog rond resultaten
- ⌘ voorzichtig zijn met verticale positionering
- ⌘ inzetten op communicatie met ouders en de leerlingen
- ⌘ horizontale methodieken:
  - . *bemiddeling, eventueel met externe organisatie*
  - . *ombuds in de school?*
  - . *ronde tafels, kringoverleg, alle partijen betrekken*
- ⌘ communicatievaardigheden trainingen bij leerkrachten
  - . *procesbegeleiding*
  - . *(h)erkennen van rouwprocessen en samenhangend destructief recht*

DE PREVENTIEPIRAMIDE

vereenvoudigd model

- * niveau 3 en 4: probleem staat centraal
- * niveau 1 en 2: welzijn staat centraal
- * niveau 2 en 3: directe preventie (lichtblauw)
- * niveau 1 en 4: indirecte preventie (licht oranje, donker blauw)

PROBLEEM
toenemende
probleemoriëntatie

EEN ONTMOETINGSGERICHTE SCHOOLCULTUUR I

- > Een schoolcultuur kan van ontmoeting doordrongen zijn
- > Voorbeelden (niveau 1 en 2):

** Praatronde:*

- . positieve relaties als basis voor het klasgebeuren
- . welbevinden en betrokkenheid realiseren
- . klassfeer als basis voor goede leerprocessen
- . voorbeeld: cirkelgesprek waarin leerlingen zich uiten rond wat hen bezig houdt

** Welzijnsgericht kringgesprek:*

- . op welzijn gericht
- . preventief: potentiële escalatie voorkomen
- . voorbeeld: integratie van potentieel moeilijke leerling, werken aan relatievorming en diversiteit, gender, kliekvorming voorkomen

EEN ONTMOETINGSGERICHTE SCHOOLCULTUUR II

** Probleemgericht kringgesprek (niveau 3)*

- . probleemgeörinteerd
- . preventief: potentiële escalatie voorkomen. informeler karakter
- . voorbeeld: kringgesprek n.a.v. conflictsfeer, pesterijen, negatieve opstelling van leerlingen, aanhoudend wangedrag

** conflictbemiddeling / peermediation / hergo (niveau 4)*

- . ernstigere feiten
- . ingrijpen noodzakelijk
- . (eerder) formeel karakter, betrokkenen ook buiten de klas
- . voorbeeld: pesten, vechtpartij, ernstige agressie, diefstal met geweld, ...

EEN ONTMOETINGSGERICHTE SCHOOLCULTUUR III

- . bemiddeling / hergo hoort bij *niveau 4* van de piramide: curatie
  - . *eerste doel: herstel (niet preventie)*
  - . *preventief neveneffect:*
    - . tevredenheid van ouders en slachtoffers na hergo en bemiddeling
    - . verlaagt recidive en vergroot het engagement van de betrokkenen
    - . heeft een invloed op autonomie en verbondenheid en de algemene leefkwaliteit van het schoolgebeuren
- . bemiddeling / hergo dient deel uit te maken van een *breder schoolcultuur*
  - . *niveau 1, 2 en 3 houden veel andere maatregelen in*
  - . *dialogoog en ontmoeting kunnen ook op een ander niveau*
  - . *globale aandacht voor existentieel leren is noodzakelijk*

MEER INFO?

TWEEDE HERWERKTE EDITIE

Deklerck, J. (2011),
De preventiepiramide.
*Preventie van
probleemgedrag in
het onderwijs.*
Acco, Leuven

